

s. 5 i 8

Pogranicznicy z Konarzyn

WŁADYSŁAW STANISŁAWSKI

OKOLICE

Trzy kilometry na zachód od Konarzyn znajduje się wieś Sapolno. Do 1686 roku było własnością rodu Koparskich. Trzy lata wcześniej wzniesiono tam kościół katolicki. Sapolno zawsze utrzymywało więź z Konarzynami. Nawet wtedy, gdy po pierwszej wojnie światowej oddzielone zostało granicą.

Po Konarskich wsię przejął kasztelan gdański Piotr Tucholka. Od 1764 r. dziedzicami byli Skórzewscy z Poznańskiego. Od 1827 r. gospodarzyli tu już Niency, którzy od początku wprowadzali germanizację miejscowych Kaszubów. Ludność niemiecka, szczególnie rolnicza, pochodziła w Sapolnie przeważnie z kolonizacji w XIX wieku. Dla niej wybudowano w 1859 r. kościół ewangelicki niedaleko kościoła katolickiego. Miejscowi mówili stale po polsku.

W lutym i marcu 1938 r. podczas misji katolickiej w Sapolnie, władze niemieckie po raz pierwszy wprowadziły cenzurę nauk religijnych; specjalnie szykanowano Kaszubów za najdrobniejsze wy-

kroczenia, np. w ruchu kołowym i pieszym. W odpowiedzi na rygor ludzie tym bardziej gromadzili się na misje. Majątek w Sapolnie rozparcelowano w 1928 r. Osiedlono wtedy 49 rodzin niemieckich. We wsi jednak mieszkało jeszcze 266 Kaszubów.

Żandarmeria niemiecka w Sapolnie znajdowała się w budynku skarbowym na wschodnim skraju wsi. W 1936 r. pracował tam wprowadzony z Pily, małomówny Fritz. Kukuks — zwolennik partii hitlerowskiej Krownikiem żandarmerii od 1939 r. był również przybysz z Pily Hugo Kemp wyposażony w karabin, bagnet, pistolet i rower. Ten ponury szpakowaty, lubiący alkohol, służbiści, był prawdziwym postrachem okolicy.

W Przechlewie natomiast kierownikiem żandarmerii był od 1929 r. niejaki Werm. Posterunek zasillony został pod koniec 1938 r. nową kadra żandarmerii. Dowódcą Łańtke i Manke. Polski wywiad zanotował, że w Przechlewie od 1933 r. działa prężna organizacja cywilno-woj-

skowa o nazwie Sturmabteilung (SA), której głównym komendantem został Jantz — kasjer leśny z Przechlewa. Organizacją kierował trzej sturmführerzy: Knöble — wóznica kolejowy, Fritz — rzemieślnik i Schenemann — właściciel majątku Kornale (dziśsieste Korne). Organizacja ta zrzeszała 93 członków, w tym 28 nowo przyjeźdźców, 25 pionierów i 25 wspierających. Organizatorzy odbywali ćwiczenia wojskowe i pogadanki o ideologii hitlerowskiej. Podobna organizacja powstała w Sapolnie. Liczyła ona 15 członków i organizowała 8 ćwiczeń miesięcznych.

ODWIEDZINY

18 lutego 1938 r. o godzinie 10.15 do szlabanu granicznego przybyła wycieczka członków niemieckiego przysposobienia rolniczego z Człuchowa (wtedy Schlochau) licząca około 50 osób, obojęta płci, w wieku od 15 do 20 lat. Wycieczką kierował czterej umundurowani hitlerowcy. Grupa zatrzymała się przy szlabanie 15 minut.

szlabanu w Kornem przybyła wycieczka około 40 kobiet, ubranych w brunatne bluzki. Wszystkie miały na lewym rękawie swastykę i napis „Landjahr”. Przybył z nimi urzędnik celny Bahr, który demonstracyjnie przywitał się w języku polskim do włodara stojącym przy szlabanie polskim urzędnikiem celnym z Konarzyn, a następnie odwrócił się do zebranych i powiedział cynicznie: „Patrzcie, żyjemy w dobrych stosunkach z Polakami. Tutaj, na granicy jest harmonia między urzędnikami i ludnością cywilną, a nie tak jak opisują gazety”. Po dwudziestu minutach wycieczka odeszła.

Również kilkunastu Polaków z Konarzyn codziennie

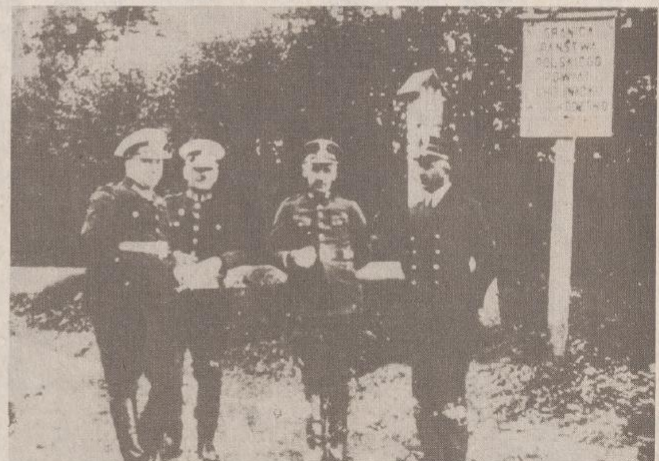
jąc się do pracy w położonym tu przy szlabanie majątku Korne. Przy wykopkach kartofli na majątku w Kornem w 1938 r. robotnica polska z Konarzyn, Helena Szypryt zwróciła się w języku polskim do włodara majątku Lorenza, z prośbą o wydanie kwitka za wybrane kartofle. Lorenz, pomimo że władał językiem polskim, nie wydał Szyprytównie kartki. Za to że zwróciła się po polsku — nazwał ją świnią i kopnął tak dotkliwie, że przez osiem dni była niezdolna do pracy. Wkrótce też porzuciła ona pracę i wróciła do Konarzyn.

Najbardziej okazałym budynkiem w Kornem był drewniany piętrowy dom z

związany z Ochroną Pogranicza „Grenzschutz”. W końcu lat trzydziestych, kiedy niemiecka straż celna zastąpiona została żandarmerią, w Kornem zbudowano dla nich rodzinny specjalny budynek, nadto postawiono budkę obserwacyjną, zamaskowaną w krzakach parku dworskiego, tuż przy szlabanie niemieckim.

Nieco dalej, po przeciwnej stronie szosy, na krawędzi rowu stał krzyż, gdzie odbywały się modły. Ponieważ szosa należała już do Niemiec, procesja z kościoła w Konarzynie szła do krzyża po płytkim rowie. Później zaniechano organizowania tam procesji.

c.d. na str. 8

Przebieg graniczny w Konarzynie w 1935 r. Stoją (od lewej): policjanci — Zalewski i Kosiński, strażnik Markowski i kierownik urzędu celnego — Sitkiewicz.

Repr. Jan Mazulek

HISTORIA PŁONĄCEGO POGRANICZA (6)

c.d. ze str. 5

WIES

Przed wybuchem wojny w Konarzynie istniało 45 domów o zwartej zabudowie, w których mieszkało 285 osób. Poza wsią znajdowało się jeszcze 5 gospodarstw rozrzuconych przy piaszczynej drodze do Zielonej Huty; należały one do rodzin niemieckich. Łącznie więc do wsi należało 50 domów w których mieszkało 315 osób. W Konarzynie było 5 gospodarzy, którzy posiadali większą ilość gruntów. Najbogatsi Binka i Gospodarek — mieli po 20 ha, Domer, Kaczmarek i Krut po 15 ha. Podobnie jak dzisiaj istniał urząd gminy z ówczesnym wójtem Janem

Pogranicznicy z Konarzyn

Tybarskim — bogatym rolnikiem z Konarzynie, funkcję sołtysa sprawował Gospodarek, Zaremba, Brevka i inni. Jakże inna była wtedy wieś. Nie było traktorów ani innych maszyn mechanicznych. Na polach widzieli się jedynie rzadko kosiarki konne. Wieczorami zapalano lampy naftowe, organizowano zbiorowe darcie pierza, a w niektórych domach przelano nielinią i tkano płótno na krosnach. We wsi dominowało rzemiosło — pracowało trzech kowali, po dwóch stolarzy, rzemieślników, piekarzy, fryzjerów, szewców, krawców i dwie krawcowe, jeden kolarz i siodlarz; nadto jeden młynarz z synami. Do peco-

dów zawsze spieszyła akuszerka Trzebiatowska, a z poczy od hieronimickiej Państwowej wyjeżdżał na rowerach histonoz: Gońca i Czaplewski. Mleko dostarczano do wsi w Kaczmarku, zboże mielono w Chocimskim Młynie oddalonym o 5 kilometrów. We wsi mieszkało 3 rodziny niemieckie (45 osób). Posiadali przeważnie kilkukrotkowe gospodarstwa i dotęto zakłady przemysłowe. Schwarc i Wacholtz mieli kuznie, a Balkow i Myszka zakłady stolarskie. Większe gospodarstwa posiadali: Bajer, Cyra, Masloch i Baudner. Ostatni, jak już wspomniano, posiadał jeszcze sklep z artykułami spożywczymi i przemysłowymi.

Zaledwie jeden kilometr na wschód od Konarzyn leży na skarpie doliny Brdy wieś Konarzynki. Przy końcu XIX wieku w Konarzynie były 22 domy, mieszkało 263 katolików i 81 ewangelików. Zraz po pierwszej wojnie światowej istniała tutaj placówka straży granicznej, przeniesiona później do odległych o jeden kilometr Konarzynki. Mieszkało tam trzech tzw. gburów: Tyborski, Winkowski i Sroka posiadających 733 morgi. Córka najbogatszego, Helena Winkowska kształciła się w gimnazjum ehonimickim.

Kiedy we wrześniu weszli tutaj Niemcy zaraz „przypomnieli sobie” o Winkowskim, działającym w komisji domagającej się włączenia do Polski Konarzyn, które pierwotnie miały pozostać po stronie niemieckiej. W wyniku działań samorządnej komisji ludność kaszubska doprowadziła do przerwania prac granicznych, usuwała kolki, bądź wbiła je dalej, w kierunku zachodnim. Przybyła wtedy Międzynarodowa Komisja Demarkacyjna uwzględniła postulaty mieszkańców. (Podobne wydarzenie miało miejsce w Brzeźnie Słacheckim, oddalonym kilkanaście kilome-

trów na północ od Konarzyn).

SĄSIEDZI

Po drugiej stronie Brdy rozciągają się dawne obszary dóbr rycerskich — Cieccholewy. Zabudowania majątku znajdowały się w pobliżu Brdy, a przy nim było skupionych osiem domów mieszkalnych. W drugiej połowie dziewiętnastego wieku dobrami tymi zarządzał już Niemiec Urlikien (Urlis). Właściciel majątku Cosnowo za granicą. Później majątek wykupiony został przez Polaków i w 1937 roku — rozparcelowany. Osiedlono trzynastu gospodarzy, w tym 7 osadników z Krakowskiego. Po budowano dla nich jednolite zagrody, tzw. „poniatówki”, widoczne z daleka pod lasem, wzdłuż drogi z Cieccholewo do granicy niemieckiej. Resztówka majątku należała do Kreskiego.

Dwa kilometry w kierunku północno-zachodnim od Konarzyn polskimi są Zychce. Jechało się tam szosą wysadzoną kilkunastoletnimi lipami. Tuż przy jeziorze w Zychcach znajdował się duży dwór, dawne dobra rycerskie. W topografii Goldbecka z

1787 roku podaje się, że Zychce to wieś szlachecka i folwark, własność Prądzyskiego, Grzanek i Zychcekin. W tym czasie administrował nimi Schmul z Berlina. W 1922 r. Zychce przechodził w ręce polskiego barona Lerchenfelda. Z początkiem lat dwudziestych wywiad niemiecki z Bydgoszczy zainteresował się baronem Lerchenfeldem w Zychcach, którego sporo gruntów graniczyło z Rzeszą Niemiecką. Pytania wywiadu miały dać odpowiedź, jak odnosił się baron do Niemców.

Tadeusz Lerchenfeld należał do wybitnych działaczy społecznych w międzywojennym Polsce, odznaczony Krzyżem Niepodległości, dwukrotnie Krzyżem Walecznych i innymi. Przez cały czas okupacji postulował na polecenie gauliera Forstera z Gdańska. Ukrywał się w Warszawie pod nazwiskiem Łaski. Zona Lerchenfelda pochodziła z zasłużonej rodziny Sitorskich, dawno osiadłej na Pomerzu — w Wielkich Chelmach.

(c.d.n.)

WŁADYSŁAW STANISŁAWSKI